

Вітковська К. В.

**ОЦІНКА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ
ЗА РІВНЕМ ЖИТТЯ**

Наукова стаття

*Катерина Вітковська***ОЦІНКА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА РІВНЕМ ЖИТТЯ**

Анотація. У статті показано, що різниця в рівні життя населення окремих регіонів обумовлена впливом різноманітних факторів, які неоднаково поєднуються в кожній області. При цьому вирішальне значення має нерівномірність розміщення природних ресурсів по території країни, що обумовлює неоднорідність соціально-економічного становища регіонів, і, відповідно, визначає їх спеціалізацію, забезпеченість трудовими ресурсами, рівень заробітної плати. Така ситуація обумовлює важливість теоретичної оцінки процесів, що відбуваються, оскільки відсутність об'єктивної оцінки рівня життя населення окремих регіонів України, без урахування територіальних особливостей, значно ускладнює прийняття ефективних управлінських рішень, спрямованих на підвищення рівня життя країни в цілому.

Ключові слова: рівень життя населення, регіональна диференціація, грошові доходи, заробітна плата, соціально-економічний розвиток регіонів, безробіття.

*Екатерина Витковская***ОЦЕНКА ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ ПО УРОВНЮ ЖИЗНИ**

Аннотация. В статье показано, что разница в уровне жизни населения отдельных регионов обусловлена влиянием различных факторов, которые неодинаково сочетаются в каждой области. При этом, решающее значение имеет неравномерность размещения природных ресурсов по территории страны, что обуславливает неоднородность социально-экономического положения регионов, и, соответственно, определяет их специализацию, обеспеченность трудовыми ресурсами, уровень заработной платы. Такая ситуация обуславливает необходимость теоретической оценки происходящих процессов, так как, отсутствие объективной оценки уровня жизни населения отдельных регионов Украины, без учета территориальных особенностей, значительно затрудняет принятие эффективных управленческих решений, направленных на повышение уровня жизни страны в целом.

Ключевые слова: уровень жизни населения, региональная дифференциация, денежные доходы, заработная плата, социально-экономическое развитие регионов, безработица.

*Kateryna Vitkovska***EVALUATION DIFFERENTIATION OF REGIONS OF UKRAINE IN TERMS OF LIFE**

Annotation. The article shows that the difference in the standard of living of the population of some regions due to the influence of various factors that combine differently in each region. At the same time, crucial uneven distribution of natural resources across the country, resulting in heterogeneity of the socio-economic situation of the regions, and thus determines their specialization, availability of manpower, wage levels. This situation makes it important theoretical evaluation of the processes, since the absence of an objective assessment of the standard of living in regions of Ukraine, taking into account the territorial features, makes it difficult to take effective management decisions aimed at improving the standard of living of the country as a whole.

Keywords: standard of living, regional differentiation, revenues, wages, social and economic development of regions, unemployment.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Одним з найбільш негативних наслідків сучасного етапу трансформації економіки України стала вкрай висока диференціація соціально-економічного розвитку регіонів та рівня життя населення. Особливістю соціально-економічного становища населення областей України в теперішній час є наявність сильно поляризованих типів рівня життя, які різняться рівнями доходів, витрат та збережень, якістю та стандартами споживання. Формування ринкових відносин, як правило, призводить до посилення диференціації матеріального становища людей. Але диференціація рівня життя в регіонах нашої країни така значна, що не має аналогів в країнах, які стають на шлях економічної модернізації.

Дана ситуація обумовлює важливість теоретичної та практичної оцінки процесів, які відбуваються, оскільки відсутність об'єктивної оцінки рівня життя населення окремих областей України, без урахування регіональних особливостей, значно ускладнює процес прийняття ефективних управлінських рішень, які повинні бути спрямовані на підвищення рівня життя в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Дослідження проблем бідності та рівня життя населення в Україні набуває дедалі більшого значення з погляду виявлення соціально уразливих верств населення та створення ефективної соціальної політики. Так, у роботах [1, 2, 3, 4, 5] досліджено проблеми надмірної диференціації в доходах населення та зниження життєвого рівня населення в перехідний період в Україні, проаналізовано основні показники бідності в Україні, запропоновано оптимальні механізми скорочення масштабів бідності та підвищення рівня життя українського населення [6, 7, 8].

Виділення **невирішених раніше частин загальної проблеми**, котрим присвячується означена стаття. Не зменшуючи значення даних робіт слід відмітити, що аналізу диференціації рівня життя населення окремих регіонів з урахуванням притаманної їм специфіки належної уваги не приділялося, що і обумовило вибір теми дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в проведенні регіонального аналізу основних індикаторів рівня життя населення на сучасному етапі розвитку, виявленню причин низького рівня життя та проблем, пов'язаних із його підвищенням.

Виклад основного матеріалу. Життєвий рівень населення концентрує в собі досягнення певного ступеня економічного, соціально – політичного, демографічного та інтелектуального розвитку країни в цілому. На статистику покладаються задачі оцінювання рівня добробуту населення, кількісної характеристики існуючого забезпечення соціально-економічних прав та гарантій, визначення позиції населення країни в міжнародному соціально - економічному просторі, підготовки національних програм покращення рівня життя населення тощо. Життєвий рівень населення – це ступінь матеріального, соціального та духовного благополуччя населення, яке диктується сучасними вимогами щодо розвитку людства. Якщо розглядати цю категорію лише з матеріального боку, то життєвий рівень населення характеризує існуючий рівень споживання та задоволення раціональних потреб у матеріальних благах та послугах [9, с.179]. Але навіть за такого спрощеного розуміння важко обрати один універсальний оціночний показник життєвого рівня. Так, у роботі [10, с.33-37] авторами проведено огляд різних систем показників рівня життя населення в історичному контексті та в умовах сьогодення. Комплекс індикаторів рівня життя населення, який використовується сьогодні в статистичній літературі наведено на рис. 1.

Одним із найважливіших макроекономічних показників, який характеризує рівень розвитку регіону є валовий регіональний продукт (ВРП), який визначається як сума валової доданої вартості усіх видів економічної діяльності, включаючи чисті податки на продукти. Протягом періоду з 2010 по 2013 рр. спостерігалась позитивна динаміка даного показника. Так, в цілому за аналізований період ВРП в Україні збільшився майже на 35%, тобто в середньому щорічно він зростав на 7,7%. Безумовно, співставлення регіонів за обсягами доходів, виробництва та валового регіонального продукту не дозволяє в повній мірі оцінити рівень розвитку окремих областей, так як ці економічні параметри залежать від розмірів території та чисельності населення. Але таке співставлення показує відмінності в економічному потенціалі окремих областей країни. Так, в 2013 році шість регіонів-лідерів давали майже 60% всього валового внутрішнього продукту України, а шість регіонів – аутсайдерів – лише 7,8 %, що показано в табл.1.

Очевидно, що ще на початку 90-х років минулого століття з'явилися контрасти між центрами та периферією, відбулася концентрація ресурсів розвитку у невеликій кількості найбільш крупних міст. Поляризація українських регіонів свідчила про стиснення простору, на якому є сприятливі умови для підприємницької діяльності. В найбільш вигідному становищі опинилося місто Київ. На наш погляд, існує дві обставини, які частково

пояснюють вищі показники валового регіонального продукту на душу населення у столиці. Перша полягає в тому, що чимала частина тих хто працює в столиці, проживає за її межами. Друга причина пов'язана з тим, в столиці розташовано чимало офісів великих корпорацій, банків, які ведуть свою діяльність у кількох адміністративно – територіальних одиницях і мають консолідовану (спільну) звітність. У цих випадках виникає необхідність умовного перерозподілу їх прибутку й інших елементів, з яких формується ВРП, між кількома регіонами. Існують різні підходи до такого перерозподілу. В Україні він здійснюється пропорційно до виробничих витрат. Але, схоже, далеко не завжди інформація, яка надається такими корпораціями та банками відповідає дійсності.

Таблиця 1

Питома вага регіону у валовому внутрішньому продукті України у 2013 р. (%)

Лідери	Частка у ВВП	Аутсайдири	Частка у ВВП
Київ та Київська область	23,7	Чернівецька область	0,9
Донецька область	11,7	Тернопільська область	1,2
Дніпропетровська область	10,1	Херсонська область	1,3
Харківська область	5,6	Волинська область	1,4
Одеська область	4,4	Закарпатська область	1,5
Львівська область	4,3	Рівненська область	1,5

Рис. 1. Система індикаторів життєвого рівня населення

Аналіз валового регіонального продукту на душу населення за областями показав, що в Україні спостерігається крайнє нерівномірний його розподіл, що наочно представлено на рис.2. Така ситуація негативно відображається на грошових доходах населення та на його соціальному становищі. Як видно, найбільше значення ВРП на душу населення у 2013 році спостерігалось у місті Києві (97429 грн.), Київській (40483 грн.) та Дніпропетровській (44650 грн.) областях, а частка населення із середньодушовими доходами нижче прожиткового мінімуму на даних територіях становила відповідно – 2,9%, 4% та 8% відповідно. В Чернівецькій та Тернопільській областях, навпаки – ВРП на душу населення був найнижчим, а питома вага населення з середньодушовими доходами нижче прожиткового мінімуму – найвища (10,1 та 17,2%). Але особливо тривожною є поява і закріплення регіонів, у яких величина валового регіонального продукту на душу населення в два рази нижче за середньо державний рівень.

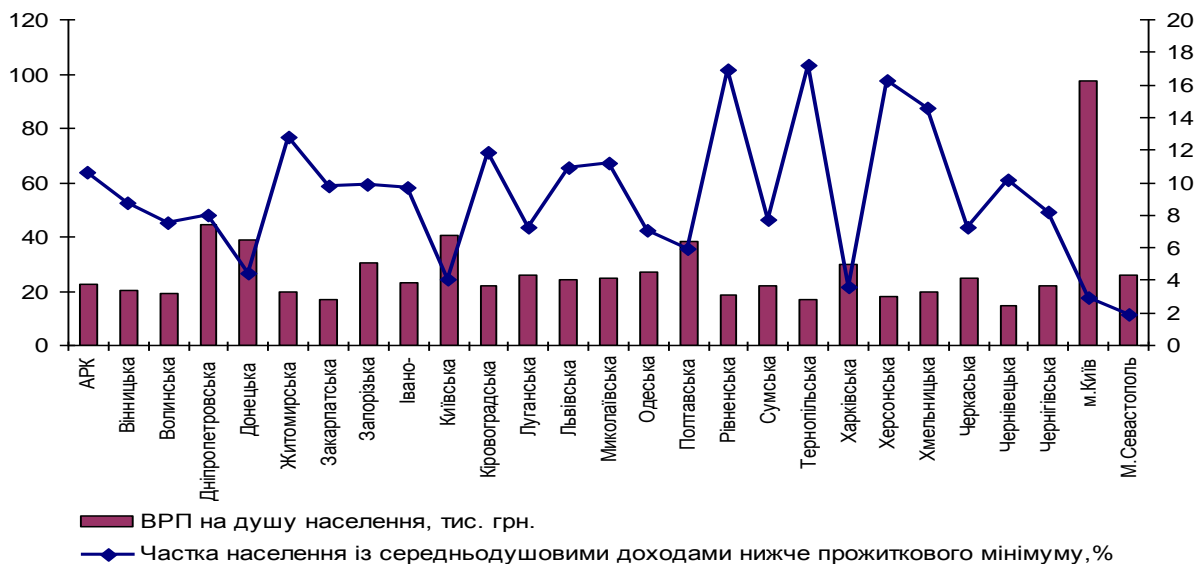

Рис.2. Взаємозв'язок ВРП на душу населення та частки населення із середньодушовими доходами нижче прожиткового мінімуму у 2013 році.

Величезну роль в розвитку будь – якого регіону, а відповідно, і в поглибленні соціально-економічної диференціації територій, відіграє природно – ресурсний потенціал, який визначає кількість, якість та поєднання природних ресурсів. Наявність природних ресурсів, по-перше, впливає на формування територіальної структури господарства. По-друге, природно – ресурсний потенціал істотно впливає на галузеву спеціалізацію регіону. По-третє, кількість, якість та ефективність використання природних ресурсів позначається на темпах регіонального соціально-економічного розвитку. В – четверте, володіння природними ресурсами, їх якісні параметри сприяють підвищенню ролі регіону на загальноукраїнському товарному ринку. Природно, слід відмітити нерівномірність розподілу ресурсно-сировинного матеріалу по регіонах України.

Економічна орієнтація регіонів, їх галузева спеціалізація в контексті зміни ринкової кон'юнктури безпосередньо впливають на рівень оплати праці робітників. Рис. 3 наочно ілюструє регіональну диференціацію середньомісячної номінальної заробітної плати одного робітника на фоні стабільного приросту середньомісячної заробітної номінальної заробітної плати по країні.

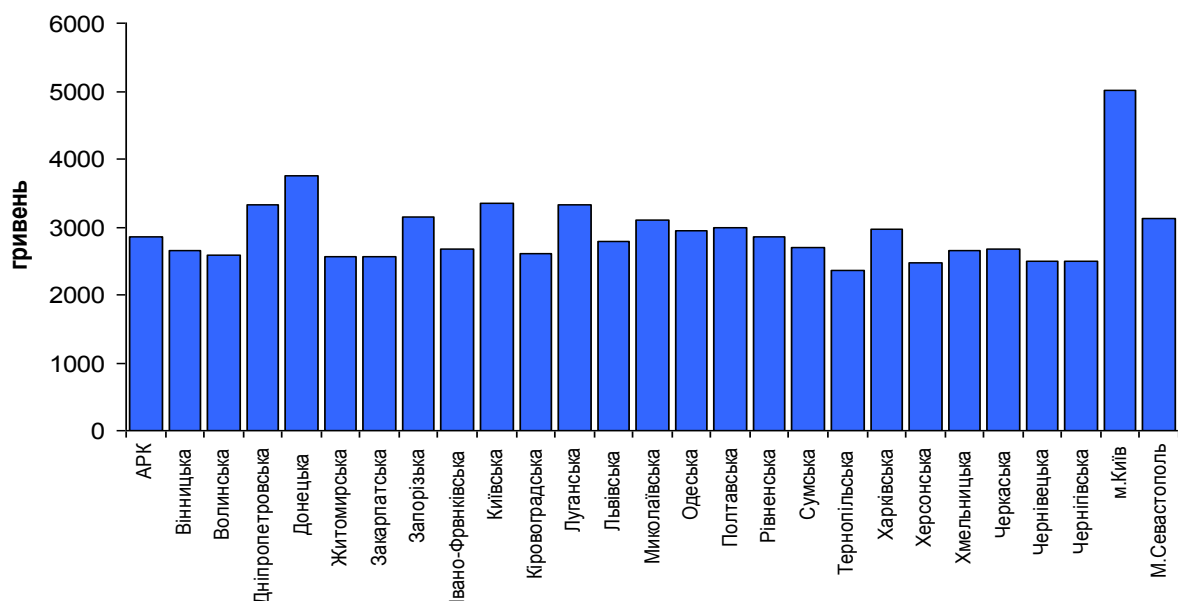

Рис. 3. Середньомісячна номінальна заробітна плата одного працівника в Україні у 2013 році

Середньомісячна заробітна плата одного працівника в Україні у 2013 році становила 3265 грн., що в 2,7 рази перевищує прожитковий мінімум. Лише в чотирьох областях та місті Києві цей показник перевищує середнє значення по країні. Співвідношення самого високого її рівня в місті Києві (5007 грн.) та самого низького рівня у Херсонській області (2464 грн.) складає 2,1 рази. Це пояснюється, перш за все, значними розбіжностями в залежності від виду економічної діяльності та розміщення продуктивних сил.

Істотним фактором регіональної диференціації рівня життя населення вважається стан ринку праці, тобто безробіття, що призводить до бідності населення. Останнім часом в більшості регіонів України спостерігається зниження рівня безробіття. В результаті чого показники безробіття, які раніше мали чітку територіальну диференціацію вирівнялись, та в меншій мірі можуть служити індикаторами соціальної напруженості. Це підтверджується проведеним аналізом рядів розподілу за допомогою спеціальних кількісних критеріїв.

Таблиця 2

Динаміка показників варіації територіальних значень
рівня зареєстрованого безробіття в Україні*

Рік	Середня арифметична, %	Середнє квадратичне відхилення, відсоткових пункти	Коефіцієнт варіації, %
2010	8,1	4,5	18,5
2011	7,9	1,5	19,0
2012	7,5	1,3	17,8
2013	7,2	1,3	18,0

* рівень зареєстрованого безробіття за методологією МОП (всього у віці 15-70 років)

*авторські розрахунки за даними Державної служби статистики України

Протягом досліджуваного періоду значення коефіцієнтів варіації, які дають найбільш повну характеристику однорідності регіонів майже не змінилися, що підтверджує попередній висновок. В останні роки сукупність областей України за рівнем безробіття є однорідною ($V > 33$), тобто рівень безробіття в окремих регіонах відхиляється від середньо державного рівня в середньому на 1,3 відсоткових пункти або на 18%.

Одними з найважливіших чинників життєвого рівня населення є, на наш погляд, демографічні фактори, які характеризуються середньою тривалістю життя населення, народжуваністю, смертністю. Показники кількісного складу, динаміки та структури населення дають змогу судити про можливості соціально-економічного розвитку країни, його тенденціях, вказують органам державної влади заходи, які необхідно вжити для покращення рівня життя громадян. Саме населення країни є джерелом ресурсів для праці, носієм конкретних економічних відносин.

Як відомо, сучасна демографічна ситуація протягом останніх десятиліть свідчить про наявність в Україні поряд із соціально-економічними проблемами глибокої демографічної кризи, негативні наслідки якої для подальшого розвитку країни важко передбачити. Однією з головних ознак сучасної демографічної кризи є надзвичайно висока смертність, яка, не зважаючи на підвищення останнім часом рівня народжуваності в країні, залишається основним чинником природного скорочення населення. За рівнем смертності Україна поступається не лише розвиненим країнам, а й багатьом країнам, що розвиваються. Приборканням головних причин високої смертності, можна покращити демографічну ситуацію в країні, уповільнити високі темпи депопуляції. Однак у зв'язку з тим, що закономірності дожиття, смертності та середньої тривалості життя суттєво відрізняються у залежності від умов проживання та праці, зайнятості, географічного положення, традицій та інших факторів, то особливого значення набуває регіональний аспект дослідження.

Значення загального коефіцієнта смертності варіює від 11,8 проміле в Закарпатській області до 18,6 проміле у Чернігівській області. Найвищий рівень смертності спостерігається в північних і центральних та східних областях. Області з самим низьким рівнем смертності знаходяться на заході країни. Ще більші коливання між областями спостерігаються за

окремими причинами смерті. Одні й ті ж самі причини смерті мають різне демографічне значення щодо впливу на середню тривалість життя в залежності від сукупності соціально-економічних, демографічних та інших факторів, які діють на конкретній території.

Смертність немовлят – одна з найважливіших медично – демографічних характеристик стану здоров'я населення як країни в цілому, так і окремих областей. Зниження її значно сприяє підвищенню тривалості життя та зростанню чисельності населення. В середньому по країні у 2013 році коефіцієнт смертності немовлят становив 8 проміле, тобто на 1000 новонароджених дітей припадало 8 померлих, що на 12% менше порівняно з 2010 роком, тобто спостерігається тенденція до зниження. Але в той же час існує значна регіональна диференціація у значенні даного показника, що наочно представлено на рис. 4.

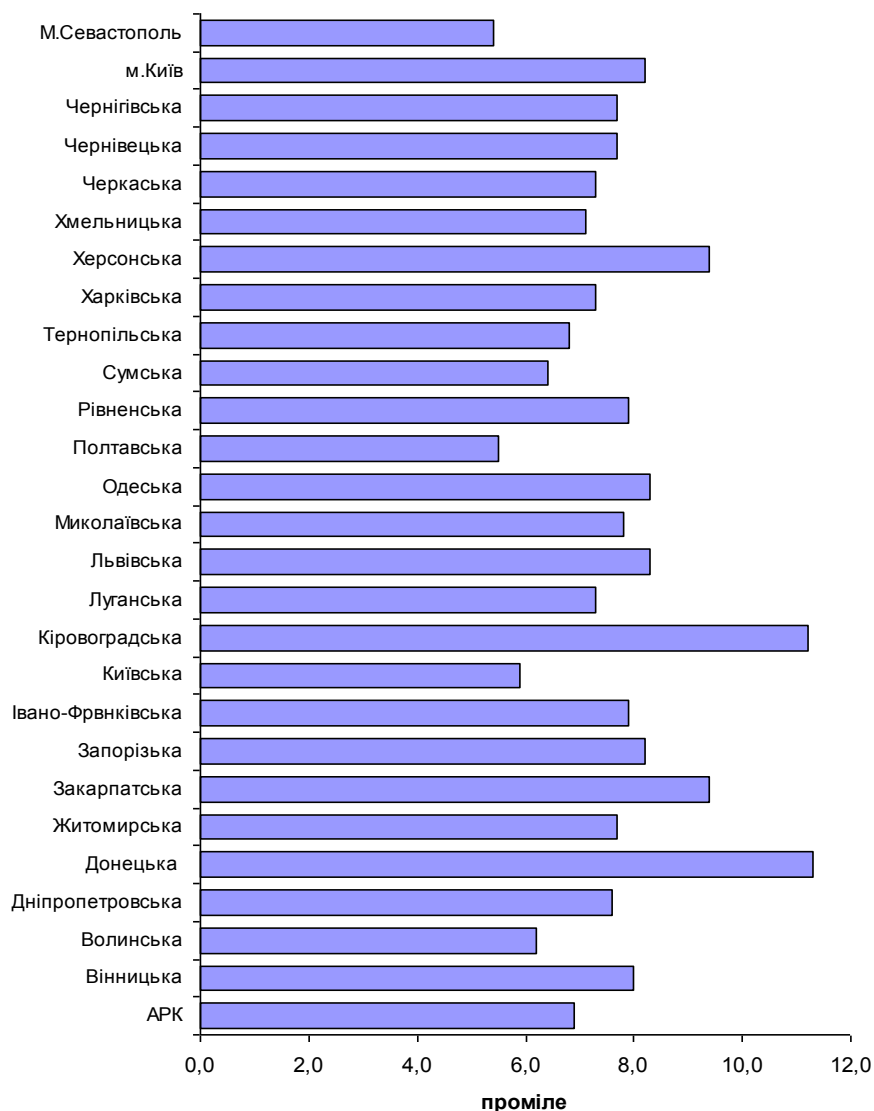

Рис. 4. Смертність дітей у віці до 1 року
в Україні у 2013 році

Як видно, найвищі коефіцієнти смертності немовлят спостерігаються у Донецькій, Кіровоградській та Херсонській областях, а найнижчі – у Полтавській, Київській та Волинській областях. В цілому коефіцієнт варіації даного показника становив 18,4%, що свідчить що рівень дитячої смертності в окремих областях України відхиляється від середнього значення в середньому на 18,4%.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз свідчить, що в Україні регіони мають різний рівень соціально-економічного розвитку, і відповідно рівень життя населення, що обумовлюється різним географічним положенням, природно – кліматичними умовами, демографічною ситуацією, історією розвитку та ін. Це породжує немало соціально – економічних проблем. Тому держава повинна в першу чергу поліпшувати життєвий рівень у відсталих областях шляхом проведення регіональної політики, яка спрямована на вирівнювання умов життя та підвищення рівня їх розвитку.

Перспективи подальших досліджень у поданому напрямку полягають у тому, що на жаль, у рамках даної роботи неможливо розглянути всю безліч факторів регіонального характеру, які найсуттєвіше впливають на життєвий рівень населення, що потребує подальшого дослідження з метою розроблення науково – обґрунтованих рекомендації по проведенню регіональної та державної соціально-економічної політики, яка сприятиме зниженню рівня бідності та підвищенню життєвого рівня населення країни.

Література

1. Глевісіані А. Г. Диференціація грошових доходів населення: аналіз, прогноз та механізми регулювання: монографія / А. Г. Глевісіані. – К. : Ін-т демографії та соц. досліджень НАН України, 2008. – 154 с.
2. Холод Н. М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках: монографія / Н. М. Холод. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 442 с.
3. Тохтарова В. С. Доходы населения: уровень, структура и дифференциация // Демографія та соціальна економіка. – 2011. - №2(16). – С.166-175.
4. Гвелесіані А. Вплив соціально – економічного розвитку на диференціацію доходів населення України / А. Гвелесіані, І. Литвин // Економіка України. – 2010. - №1. – С. 82-89.
5. Вітковська К. В. Моніторинг диференціації рівня доходів населення на регіональному рівні // А.З. Підгорний, К.В. Вітковська. - Формування ринкових відносин в Україні. – 2013.- №9/1(148). – С. 62-65.
6. Лібанова Е. М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу: монографія / Е. М. Лібанова. – К. : КНЕУ, 2008. – 328 с.
7. Підгорний А. З. Демографічна статистика / А. З. Підгорний. – Одеса: ОДЕУ, 2010. – 166 с.
8. Вербицька Г. Л. Проблеми бідності та рівня життя населення України // Г. Л. Вербицька // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Вип. 20 / Львів: Національний університет «Львівська політехніка». – 2010. – С. 305-309.
9. Вітковська К. В. Проблемні питання оцінки рівня бідності населення // К. В. Вітковська. – Науковий вісник. - №2(210). – 2014. - С. 19-31.
10. Єрина А. В., Мазуренко О.К., Пальян З.О. Економічна статистика: Практикум. – К.: ТОВ «УВПК ЕксОб», 2002. – 232 с.
11. Ольвінська Ю. О. Соціальна статистика: навчальний посібник / Ю.О.Ольвінська, О.В.Самотоєнкова. – Одеса, 2009. – 102 с.
12. Милашко О. Г. Оцінка диференціації витрат населення – одного з індикаторів життєвого рівня / О.Г.Милашко // Вісник соц.-ек. досліджень: збірник наукових праць. Вип.19 / гол. ред. М.І.Зверяков, ОДЕУ. – Одеса, 2005. – С.182-187.
13. Методологія статистичного забезпечення розвитку регіону : Монографія // За заг. ред. канд. економ. наук, професора А. З. Підгорного – Одеса : Атлант, 2012. – 303 с.
14. Підгорний А. З., Вітковська К. В. Деякі методологічні аспекти оцінки життєвого потенціалу населення на регіональному рівні / А. З. Підгорний, К. В. Вітковська // Вісник соціально-економічних досліджень. Вип.30 / Одес. держ. екон. ун-т. – Одеса: ОДЕУ – 2008. - №30. – С. 308-314.
15. Підгорний А. З., Вітковська К. В. Статистичне оцінювання та моделювання демографічних процесів на регіональному рівні / А. З. Підгорний, К. В. Вітковська

Методологія статистичного забезпечення розвитку регіону : Монографія // За заг. ред. канд. економ. наук, професора А. З. Підгорного – Одеса : Атлант, 2012. – С. 6-42

16. Витковская Е. В. Статистические методы – инструмент изучения социально-экономических процессов / Е. В. Витковская, А. З. Подгорный, Ю. О. Ольвинская [и другие] // Историк-экономист С. Я. Боровой и проблемы современной истории экономики: к 110-летию со дня рождения С. Я. Борового: монографія. - 2013. – С. 211-256.

17. Офіційний сайт Державної служби статистики в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukr.stat.gov.ua.